

ПРІОРИТЕТИ ТА ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОСТРАТЕГІЇ НА ПЕРСПЕКТИВУ

Дана стаття присвячена аналізу формування геостратегії України, чинникам, які впливають на її становлення. Автор дає оцінку геополітичному оточенню держави, підводячи до визначального значення взаємозв'язку між географічним розташуванням України та зовнішньополітичними пріоритетами держави, зосереджуючись на дослідженні особливостей європейського напрямку. Розглядається співвідношення інтересів та цілей суб'єктів на всіх рівнях, загроз, механізмів реалізації власних національних інтересів у сукупності інтересів суб'єктів геопростору.

Ключові слова: геостратегія, геополітичний простір, пріоритети, стратегічне партнерство, національний інтерес.

Данная статья посвящена анализу формирования геостратегии Украины, факторам, влияющим на её становление. Автор даёт оценку геополитическому окружению страны, подводя к определяющему значению взаимосвязи между географическим расположением Украины и внешнеполитическими приоритетами страны, сосредотачиваясь на исследовании особенностей европейского направления. Рассматривается соотношение интересов и целей субъектов на всех уровнях, угроз, механизмов реализации собственных национальных интересов в сочетании с интересами субъектов геопространства.

Ключевые слова: геостратегия, геополитическое пространство, приоритеты, стратегическое партнерство, национальный интерес.

This article is dedicated to the analysis of forming of the Ukrainian geostrategy, factors that impact on its making. The author evaluates geographical surroundings of the state, pointing at determinative nature of the relationship between geographical position of Ukraine and its foreign-policy priorities, focusing on examination of the peculiarities of European course. A publication also covers correlation of interests and aims of the subjects at all levels, threats, instruments of implementation of Ukrainian national interests in the context of the interests of the other subjects of geospace.

Key words: geostrategy, geospace, priorities, strategic partnership, national interest.

Дослідження та визначення основних пріоритетів та принципів формування геостратегії України є надзвичайно актуальною темою, адже в сучасних умовах відбувається становлення нового геополітичного світу і Україна намагається заявити про себе на міжнародній арені як активний геополітичний гравець. Одним із найважливіших чинників, що відіграють значну роль у розробці геополітичного коду будь-якої країни є геополітичне положення її території, стан договірної бази і відносини з іншими країнами, наявність спільних кордонів, геополітична ситуація в регіоні та у світі. При цьому геополітичне положення, на нашу думку, є однією з головних детермінант, що визначають специфіку геостратегії будь-якої держави в геопросторі.

Із досліджень багатьох науковців можемо зробити висновок, що Україна має багато переваг, порівняно з іншими країнами світу, щодо свого геополітичного положення та потенціалу. Основні його особливості, а також пріоритети геостратегії України добре проаналізовані в працях таких дослідників, як О. І. Шаблій,

М. М. Паламарчук та О. М. Паламарчук [1], які розробили теоретико-методологічні основи дослідження геополітичного положення держави і визначили основні особливості геополітичного розташування України на різних просторових рівнях.

На сучасному етапі можемо виділити ряд геополітичних концепцій, які по-різному трактують геополітичне положення України та визначають вектори її геостратегії, зумовлені його особливостями. Автори одних намагаються довести, що для України більш пріоритетною є інтеграція до євразійського простору, інші – до європейського. Зокрема, російський геополітик О. Дугін у своїх працях звертає значну увагу на геополітичне положення України. Він розглядає Україну як ворожу для Росії державу і допускає можливість втрати нею незалежності [2]. Відомий американський геополітик З. Бжезинський вважає, що Україна є однією з п'яти геополітичних осей на політичній карті Євразії та має великі можливості стати активним регіональним геополітичним гравцем [3].

Визначення основних засад та пріоритетів формування геостратегії України дає аргументовані підстави зрозуміти особливості сучасного геополітичного положення України, а також її геополітичну ідентифікацію. Тому метою нашого дослідження є аналіз основних геополітичних пріоритетів нашої держави на основі конфігурації сучасних зовнішньополітичних зв'язків України та її зовнішньої політики.

Проникнення у широкий світ починається із спроб зрозуміти його, налагодити з ним контакти і вступити в багатоплановий діалог. Тільки тоді можна знайти ті форми презентацій власної ідентичності і власних інтересів, в яких світ зможе зрозуміти і нас самих. Україна має усвідомити себе в геополітичному контексті і в контексті розвитку світової цивілізації. Таке усвідомлення невіддільне від того, як саме світова спільнота розглядає Україну і як бачить її місце у світі. Визначення геополітичних інтересів України потребує врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових, духовних – у кожному з регіонів світу. Особливо це стосується найближчих сусідів України і потуг глобального значення, що прагнуть реалізувати власні інтереси в Україні або самі становлять для неї особливий інтерес.

Українську геостратегію XXI століття визначають три головні вектори зовнішньополітичної взаємодії, які зумовлюють конфігурацію геополітичних пріоритетів країни [4]: євразійський (Росія, СНД); європейський (Польща, Західна Європа, США); південно-східний (Балкани, Туреччина, країни Сходу).

У реалізації своїх стратегічних інтересів у південно-східному напрямку Україна стоїть перед вибором серед існуючих моделей геополітичного мислення. Ймовірно втягнення України до американської моделі в рамках стратегічного співробітництва з основними країнами трикутника США – Ізраїль – Туреччина має свої переваги й недоліки. Формула стратегічного партнерства по лінії Україна – США потребує змістовного наповнення з урахуванням геополітичних і гео економічних тенденцій у регіонах пострадянського простору та Центрально-Східної Європи [5]. У разі прийняття американської моделі Україні необхідно враховувати і використовувати досвід Ізраїлю, який, захищаючи інтереси США в регіоні, забезпечує за їх фінансової, політичної і військової підтримки власну національну безпеку.

Для України як європейської держави і такої, що прагне до інтеграції до європейських структур, більш привабливою є європейська модель мислення як підґрунтя для узгодження інтересів країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку і різними типами культури. Це означає, що у випадку розходження позицій держав, що мають тут свої інтереси, нашої державі важливо узгоджувати свою лінію поведінки, насамперед, з європейськими країнами, дотримуючись тактики поміркованості.

Україна має особливу позицію як щодо НАТО, так і щодо РФ і Ташкентського договору. Декларуючи власний, самопроголошений нейтралітет, вона прагне зберегти певний баланс у відносинах із РФ та НАТО, хоча й відчуває час від часу посилення тиску то з одного, то з іншого боку [6]. Така ситуація не

може зберігатися протягом тривалого часу, адже вже на сучасному етапі можемо спостерігати формування зовнішньополітичної стратегії з орієнтацією на російський вектор. Врешті-решт, під дією відповідних зовнішніх та внутрішніх сил Україна опиниться в ситуації остаточного вибору, прогнозування якого наразі ускладнюється внутрішньою амбівалентністю політичної ситуації в середині держави. Водночас формування стратегічного альянсу поза межами НАТО або РФ, зокрема Балто-Чорноморського, поки що є мало ймовірним, хоча увага до створення таких структур постійно зростає.

У даному контексті, на нашу думку, доцільно зосередити увагу на даному аспекті, зокрема на тому, що в пошуках прийнятної альтернативи відносин із Заходом та РФ у керівних колах Польщі, України, Литви та низки інших країн виникає ідея Балто-Чорноморського співробітництва як зони безпеки країн регіону. Привабливість цієї ідеї для України полягає в тому, що формування регіонального блоку створить для неї стабільне міжнародне середовище та призупинить посягання РФ на її територію і затвердить незалежне існування держави. Так може бути створена система противаг як РФ, так і Заходу. В майбутньому ця та інші регіональні структури можуть стати підсистемами всеохоплюючої системи європейської безпеки. При розгляді стратегії стосовно ЦСЄ та Балтії очевидним є спостереження щодо збігу інтересів з цими державами у сфері економічного та політичного співробітництва.

Після їх вступу ЄС перетворився на найбільшого торговельного партнера України і саме ці країни мають потенціал лобювання формату зони вільної торгівлі ЄС – Україна – Росія. Водночас, орієнтація на держави ЦСЄ як основних лобістів України в її євроінтеграційних прагненнях є хибною через їх незначну політичну вагу в прийнятті рішень такого порядку. Основним механізмом співпраці виступає транскордонне співробітництво, здатне сприяти реалізації ключових інтересів як країн ЦСЄ, так і України [7].

Крім того, країни ЦСЄ та Балтії не мають достатніх можливостей розширення торгівлі на Захід. Відповідно можна очікувати активізації інвестиційних і торговельних процесів з боку держав ЦСЄ та Балтії, а також розгляд України як стратегічної території для виходу країн ЦСЄ на ринки інших пострадянських країн.

У такій стратегії відносин України з ЄС особливе місце посідає реалізація концепції регіональної кооперації, що є доцільною стосовно регіонів, наділених природною географічною або історичною ідентичністю, але при цьому розподілених між державами – кандидатами на членство в ЄС і державами – не кандидатами на членство в ЄС [8]. Мається на увазі сприяння європейсько-євразійському співробітництву через поглиблення субрегіональних інтеграційних процесів на рівні країн ЦСЄ та Балтії за участі України. Такими механізмами вже виступають такі структури, як ЦЕІ, ідея поновлення співпраці в контексті Балто-Чорноморського співробітництва та концепція Єврорегіонів.

Дуже важливим, на нашу думку, є також аналіз і прогнозування сценаріїв розвитку процесів на

пострадянському просторі та участі в них України. Варіанти структурування пострадянського економічного простору в найближчій перспективі розглянуто далі послідовно за ступенем зростання ймовірності їх практичної реалізації. Нині можна визначити 4 основні варіанти політики України щодо євроатлантичних структур і структур регіональної безпеки.

1. Опора на власні сили.
2. Приєднання до одного з існуючих блоків чи альянсів.
3. Створення регіональних структур безпеки в рамках більш широкої системи загальноєвропейської безпеки.

4. Нейтралітет:

- а) підтримання існуючого статусу самопроголошеного нейтралітету і позаблоковості;
- б) постійний нейтралітет, гарантований великими державами або Радою Безпеки ООН;
- в) «активний» нейтралітет», «спеціальні відносини» з НАТО й орієнтація на ЄС і ЗЄС.

Ці варіанти геополітичної ідентифікації України не є строго альтернативними. Деякі з них можна реалізувати в різних комбінаціях, вони також можуть переходити один в одного тощо. Мають вони й різну вагу з точки зору ймовірності їхньої реалізації. Деякі варіанти є нераціональними з тих чи інших економічних і політичних причин або через прийняті парламентом законодавчі акти. Наприклад, перший варіант можемо вважати не прийнятним, з огляду на те, що національна безпека великої країни (з розміром і геополітичним положенням України) може бути забезпечена або за допомогою могутнього (бажано ядерного) потенціалу стримування, або за рахунок участі у впливових і сильних воєнних блоках чи альянсах. Відмова України від ядерного стримування та її приєднання до ДНЯЗ практично унеможливили реалізацію першого варіанта [9]. Понад те, суто економічні обмеження виключають можливість розвинути в найближчій перспективі конвенційний потенціал стримування, достатній для захисту національних інтересів України власними силами.

Найраціональнішою і, можливо, «найкращою з можливих» стратегічною відповіддю України може бути так званий «активний нейтралітет», «спеціальні відносини» з НАТО і курс на інтеграцію з ЄС, приєднання до системи загальноєвропейської безпеки. Під «активним нейтралітетом» слід розуміти статус, подібний до статусу Швеції в її відносинах з європейськими структурами безпеки. Завдяки цьому формально нейтральна Україна поступово і планомірно підвищить рівень своєї кооперації з НАТО в рамках РСАП, ПЗМ і відносин «особливого партнерства».

Питання про вступ України до НАТО як повноправного члена за умов «особливого партнерства» нині втратило свою актуальність, разом з тим активізувалося співробітництво з РФЄ, що створює можливість для останньої втягнути Україну в зону свого впливу.

Таким чином, досліджуючи основні геополітичні і зовнішньополітичні пріоритети, які характеризують ідентифікацію геополітичної ситуації навколо України, а також її геостратегічний курс, можемо виділити наступні перспективи розвитку української геостратегії:

- залучення України до європейського цивілізаційного простору, всебічна інтеграція до європейських політичних і соціальних структур, а також структур безпеки;
- зміцнення стратегічного партнерства із США;
- підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин з Росією;
- зміцнення і консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами, насамперед Польщею, Туреччиною, Грузією, Азербайджаном, країнами Балтії, Вишеградської групи і Середньої Азії;
- сприяння формуванню поясу стабільності і регіональних структур безпеки від Балтійського до Чорного морів до Закавказзя і Середньої Азії;
- активна участь у створенні європейських і євразійських транспортних коридорів як по Балто-Чорноморсько-Близькосхідній вісі, так і по вісі Західна Європа – Україна – Закавказзя – Середня Азія – Китай. Використання цих коридорів для створення надійної багатоальтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини;
- курс на альтернативне лідерство на теренах колишнього СРСР. Активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, вільного від великодержавних і гегемоністських амбіцій.

Розробка засад стратегії національної безпеки відповідно до національних інтересів, базових геополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів є сьогодні одним з найважливіших завдань для України. Однозначне вирішення геополітичної дилеми – приєднання до європейського цивілізаційного простору як повноправного суб'єкта євроатлантичної геополітики є, на нашу думку, на сучасному етапі одним із найбільш пріоритетних напрямів для Української держави.

Слід зауважити, що основним базовим національним інтересом, геополітичним пріоритетом і стратегічним завданням зовнішньополітичного курсу України є її виживання і розвиток як незалежної суверенної держави сучасного світу за умов збереження її національних цінностей, захисту економічного та політичного суверенітету, власної соціокультурної ідентичності. Цей інтерес сьогодні стає загальноновизнаним як серед правлячої еліти, так і в масовій свідомості. Його реалізація є основною передумовою забезпечення добробуту, безпеки, соціального і культурного розвитку всіх громадян України. Адже зміцнення державного суверенітету України в зовнішньополітичній площині означає її затвердження у світовому цивілізаційному просторі як повноцінного й активного суб'єкта геополітики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціально-економічна географія України : навч. посіб. / [за ред. О. І. Шаблія]. – Л. : Світ, 2000. – 680 с.; Паламарчук М. М. Геополітичне положення України (сутність і основні риси) / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук // Український географічний журнал. – 1994. – № 1–2. – С. 3–9.
2. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М. : Арктогея, 1997. – 608 с.
3. Бжезинський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / З. Бжезинський ; [пер. з англ. О. Фешовець]. – Л. ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
4. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – С. 56.
5. Для розвитку нової ери стратегічного партнерства // Урядовий кур'єр. – 2005. – 1 лист. – С. 1.
6. Мадісон В. В. Сучасна українська геополітика : навчальний посібник для вузів / В. В. Мадісон, В. А. Шахов. – К. : Либідь, 2003. – С. 97.
7. Гальчинський А. С. Вказ. праця. – С. 120.
8. Карпенко М. М. Європейський вектор у виробленні геостратегії України / М. М. Карпенко // Наукові праці. – Випуск 56. – Том 69. – С. 120.
9. Там само. – С. 121.

Рецензенти: д.політ.н, професор О. В. Шевчук;
д.і.н., професор І. Я. Тодоров.

© Куліченко О. О., 2011

Надійшла до редколегії 06.12.2010 р.